

ANNEKE VAN BAALEN

Joke Smit: De spanning tussen radikaliteit en reformisme

Mij is gevraagd iets te schrijven over de historische plaats van Joke Smit in het feminisme. Dat is niet eenvoudig, want Joke Smit was te buitengewoon om zomaar in een histories hokje te zetten; zo buitengewoon ook, dat ze eigenlijk maar weinig medestanders had. Je kunt eigenlijk niet spreken van een Joke Smit-stroming: ze heeft met al haar tegenstrijdigheden heel verschillende stromingen gestimuleerd.

Eigenlijk had ze ook geen medestanders nodig: ze kon in haar eentje ook heel goed nadenken. In het artikel in *De Gids*, dat ze in 1967 in het tot dat moment geheel diffuse 'vrouwelijke onbehagen' knalde, staan al de hoofdlijnen van een feministies actieprogramma; en dat, terwijl ze eigenlijk nooit over vrouwenonderdrukking had nagedacht, voordat een van haar zusjes (of een vriendin, dat weet ik niet meer) haar vertelde dat ze nergens een abortus kon krijgen. Ze was dan ook heel verbaasd dat ze niet de enige was die kwaad was, en dat ze zoveel reacties kreeg dat ze meteen een beweging kon beginnen. Maar ja, wat moet dat moet, al heb je het nog zo druk; en zo richtte ze met Hedy d' Ancona, met wie zij samen - vergeefs - had geprobeerd de WAO en de PvdA-vrouwen in beweging te krijgen, Man-Vrouw-Maatschappij op.

Ze was gestart met een zeer snel en zeer radikaal bewustwordingsproces. Huishouden en moederschap, inclusief de tirannie van de psychologie, en het vrouwelijk fatalisme dat het gevolg is van het gebrek aan keuzemogelijkheden; de druk van de 'erotiese bewustwording', die een gelukkig seksleven tot plicht maakt; het feit dat het werk van getrouwde vrouwen nooit serieus genomen wordt; dat de enige remedie is dat vrouwen individueel en kollektief een vechthouding aankweken en ophouden in het moederschap te vluchten.

Deftig

Het merkwaardige van Joke Smit nu is, dat ze al haar radikale woede heeft ingepast in een zuiver sociaal-demokratiese strategie. Ze was immers, toen ze feminist (feministe moet ik eigenlijk zeggen, want in haar opvatting bestaan er ook mannelijke feministen) werd, al een gevormde persoonlijkheid. Niet alleen als universitair docente en als essayiste voor het deftige publiek van *NRC* en *Tirade*, maar ook in haar politieke opvattingen. Toen ze studeerde had ze de schaarse vrije tijd die ze als werkstudente over had aan de stencilmachine van haar PvdA-afdeling doorgebracht. Haar politieke denken was het PvdA-denken van de vijftiger jaren: fel tegen iedere vorm van marxisme, vol vertrouwen in het langzame werk van de deskundigen om de verzorgingsstaat uit te bouwen tot een instrument voor welvaart en rechtvaardigheid. Voor haar was de overheid gewoon de baas in de maatschappij en die zou, mits op de juiste wijze aangesproken, vrouwen hun recht geven. Daarom roept ze aan het eind van haar stuk, waarin ze heeft aangetoond dat de man-vrouw-verhouding tot in de wortels verkeerd is, niet op tot revolutie. Integendeel, ze eindigt met een nederige vraag om begrip: 'Zou het niet goed zijn als moeders hun kinderen meer te bieden hadden dan enkel zorgzaamheid?'

Bij haar pogingen de radikale diagnose in een parlementair-burokratiese strategie om te zetten, heeft Joke Smit nooit gestreefd naar een vrouwenbeweging in brede zin. Ze wilde een krachtige pressiegroep, waarin de actieve leden het 'onbehagen' zouden vertalen in politieke eisen, en deskundigen de politieke eisen in voorstellen voor beleid en wetgeving. Voor 'ondeskundige' vrouwen was daarin geen plaats.

¹ Verschenen in *Folia Civitatis*, 26-9-1981. Opgenomen in Anneke van Baalen en Marijke Ekelschot, *Tegennatuurlijk*, Amsterdam, 1985, De Bonte Was

Frustrerend

Voor haar zelf was dit een uiterst frustrerende strategie, want er waren maar heel weinig vrouwen die belang stelden in statistieken, wetgevingstechniek en overheidsbeleid; en er was er niet een met haar moed, ijver en werktempo.

Hedy d' Ancona zegt in haar herdenkingsstuk in de Volkskrant dat Joke door een obsessie gedreven werd; een dergelijke houding was voor de meesten de gemakkelijkste manier om van Joke's claims op hun tijd, energie en emoties af te komen. MVM werd niet de krachtige pressiegroep die ze zich had voorgesteld; steeds maar weer dezelfde deskundigen moesten het werk opknappen; en het aankweken van een vechtmentaliteit stuitte steeds weer op vrouwelijke weerstanden ('Heb je het adres van MVM er wel bijgezet?' en steeds hadden we het weer vergeten).

Al na een jaar kwam er trouwens concurrentie. Dolle Mina begon, omdat MVM het parlementaire werk al deed, met ludieke acties, die zowel pers als publiek veel leuker vonden. En in 1971 kwam het radikaal-feminisme uit Amerika overwaaien. De consciousness-raising-groepen boden middenklassevrouwen iets waar ze wel goed in waren: over zichzelf praten, in een veilig en zusterlijk klimaat. MVM verloor het vertrouwen in nota's en organisatieschema's en wierp zich op de bewustwording, en omdat er nog steeds mannen in zaten, in steeds sterkere mate op de mannenbeweging. Vrouwen zoals ik die wel Joke's woede deelden, maar niet haar vertrouwen in de juistheid van de sociaal-demokratiese strategie, verlieten MVM om met die Dolle Mina's die ook op de samenwerking met mannen afgeknapt waren, een radicale Vrouwenbeweging te gaan organiseren. Slechts een klein aantal getrouwen ging door met het taaie, ondankbare werk van beleidsanalyse en -beïnvloeding.

Intussen worstelde Joke Smit met een konsekwentie van haar strategie: het lidmaatschap van de Amsterdamse gemeenteraad. Ze was realistisch genoeg geweest om er niet te veel van te verwachten, maar dat het zó erg was! Niets, maar dan ook niets kon ze er voor elkaar krijgen, ze werd begraven onder het papier en vernederd door de mannelijke omgangsvormen. Er zat niets anders op dan er uit te gaan - maar niet zonder de heren te hebben uitgelegd waaróm. Haar toespraak tegen de eerst grinnikende, later tot een doodse stilte verstijvende gemeenteraadsleden was een histories moment: nooit eerder had een vrouw het gewaagd de seksuele grappenmakerij van politici te vergelijken met de pikstaanderij van de exhibitionist, die een kick krijgt door vrouwen angst en schaamte in te boezemen.

Het leek even of ze rijp was voor het radikaal-feminisme. Maar dat was niet zo, want ze was juist zo kwaad omdat ze geen afscheid wou nemen van de mannen en hun organisaties. Met het 'praatgroepwezen' kon ze weinig beginnen: het was haar te ongericht, te onpolitiek, te ongeorganiseerd, te gemakzuchtig; in het beste geval zou het nog jaren duren voor er een echte politieke beweging uit zou kunnen voortkomen. Daar kon ze niet op wachten; en ze kon ook niet werken in een situatie waarin ze afhankelijk zou zijn van wat *andere* vrouwen zouden willen, steeds maar te zoeken naar waar *andere* vrouwen kwaad over willen worden; te meer daar ze iedere marxistische of neomarxistische theorie, die helderheid kan brengen in de schijnbare chaos van een beweging van uitgebuiten en onderdrukten, waarvan een gedeelte profiteert van klasse-voordelen waarvan het geen afstand wil doen, vastberaden bleef afwijzen. Op dat punt scheidden onze wegen, zodat ik verder alleen kan vertellen wat ik uit de verte heb waargenomen.

Anarchistische motieven

Dat was, dat ze nu de macht en het geld van het overheidsapparaat zèlf probeerde te gebruiken om het feminisme op gang te krijgen. Vandaar de Emancipatiekommissie, toen het Jaar van de Vrouw daartoe de mogelijkheid bood. Vandaar de pleidooien voor betaalde emancipatiewerkers/sters, die het bewustmakende en deskundigheidsbevorderende werk moesten gaan doen, waar feministen zo overwerkt van worden. Vandaar ook haar entoesiasme voor de radikale therapie die vrouwen op systematische en deskundige wijze nieuwe omgangsvormen zou leren in plaats van het zo verderfelijke vrouwelijke en

moederlijke gedrag. Vandaar haar woede over de radicale vrouwenbeweging, die zich 'uit anarchistiese motieven' tegen al deze plannen verzette.

Zo werd voor haar de radicale vrouwenbeweging de belangrijkste tegenstandster.

Omgekeerd was het niet zo, want wij hadden er wel meer. Vanaf rond 1975 begon het begrip feminisme immers steeds meer te verwateren, en daarmee begon de strijd om duidelijk te krijgen waar iedereen nu precies voor staat, die wij nog steeds moeten voeren. In die strijd was Joke een zo prettig duidelijke tegenstandster, dat ze bijna een bondgenoot werd.

Iemand die gewoon zegt dat ze een sociaal-demokrate is; voor wie het moederschap gekenmerkt wordt door het opruimen van rommel en niet door diepe seksuele belevingen bij bevalling en borstvoeding; die het reformisme heeft gekozen uit ongeduld en niet uit behoefte aan comfort. Hadden we maar meer van zulke tegenstandsters!

Ollie B. van Dam

De laatste jaren groeit een deel van de radicale beweging trouwens weer naar het MVM-werk toe: de crisis dwingt ons tot het hinderlijk volgen van de parlementaire activiteiten, om te voorkomen dat in één klap de positie van vrouwen zo wordt verzwakt - abortus, omgangsrecht, alimentatie, economische eenheid - dat we weer dertig jaar moeten werken voordat vrouwen weer een perspectief op zelfstandigheid veroverd hebben. En zo was het dan een dubbele schok toen we hoorden dat Joke ongeneeslijk ziek was. Wie zal haar werk voortzetten? Ze heeft nog duidelijke lijnen uitgezet: er moet een vrouwenpartij komen, en zolang die er niet is moeten alle vrouwen in de kamers samen optrekken. Volgens Joke hebben ze immers meer met elkaar gemeen dan met de mannen van hun partij: 'Een CDA-feministe is linkser dan de meest linkse man. De PvdA-mannen zijn maar klassestrijders, *en dat zijn hoge mannen, die om hun eigen machtspositie veilig te stellen zorgelijk doen over lage mannen. Dus je hebt daar Ollie B. van Kemenade, Ollie B. van Dam, Ollie B. van den Doef, ga zo maar door.*' (Opzij september 1981).

Het is Opzij nog gelukt om de eerste bijeenkomst van de kamervrouwen te organiseren voor Joke stierf. Hopelijk heeft dat haar ergernis, dat ze dood moest terwijl er nog zoveel te doen is, wat verzacht.

Wij denken dat het de feministen onder de kamervrouwen alleen lukt om iets voor elkaar te krijgen, als er een grote vrouwenbeweging rond het Binnenhof staat - zo nodig weer letterlijk. Om dat voor elkaar te krijgen, zal het bewustwordingsproces dat vrouwen rond 1970 doormaakten eigenlijk gewoon weer opnieuw moeten beginnen; dat betekent, dat het 'feminine mystique' van haar irrationele sluiers ontdaan moet worden, dat onthuld moet worden dat 'de nieuwe vrouwelijkheid' niets anders is dan de combinatie van huishouden, moederschap, onderbetaald rotwerk, en seksuele kwetsbaarheid.

Ik denk dat het belangrijkste wat Joke Smit heeft achtergelaten haar heldere, krachtige stijl is. Haar grote talent was haar eigen bewustwordingsproces over te brengen op de lezeres; en jammer genoeg gunde ze zich bijna nooit de tijd om te schrijven, juist omdat ze dacht dat werk dat ze leuk vond vast niet nuttig was.